

**תגובה לגילוי הדעת של חוקרי המוח והזיכרון
נגד הרשעת האב באונס על בסיס זיכרון מודחק
פרופ' אלי זומר וד"ר צביה זליגמן**

עיתון הארץ דיווח על גילוי דעת נגד פסקי דין של בתי המשפט המחוזי והעליון בתיק שבו הורשע אדם באינס בתו במשך שנים (13.10.14). אנחנו מקווים שהחוקרים והמרוויינים בכתבה נהגו באמות המידה המדעיות החמורות שתרמו למוניטין שצברו ושהם ביססו את מסקנותיהם בגילוי הדעת על קריאה מדוקדקת של כל חומר הראיות הרלבנטי ושל פסקי הדין הארוכים והמנומקים. רק עיון מדוקדק בתיק הראיות יכול לאפשר הבעת דעה על החומרים שעליהם הושטת פסק הדין.

יחד עם זאת, יש בגילוי הדעת ובכתבה עליו בהארץ משום הבעת עמדת הכותבים על סוגיות מדעיות שנויות במחלוקת, ואנחנו מברכים על העלאת נושאים חשובים אלה למודעות הציבור. אנחנו מבקשים להשיב לטענות המועלות בכתבה ולתקן כמה אי-דיוקים ביחס לקביעות החוקרים המצוטטות בה. מסקנותינו על סמך סקירת הספרות המדעית והקלינית ועל בסיס ניסיונו בטיפול במאות נשים וגברים שנפגעו מגילוי עריות, הן שקיימות ראיות למכביר התומכות בתוקף המדעי של המושגים דיסוציאציה וזיכרון מודחק. להלן נביא חלק מטענות החותמים על גילוי הדעת כפי שהוצגו בהארץ (13.10.14) ואת תגובותינו לטענות אלו:

1. "קיימות עדויות שלפיהן נפגעי התעללות מינית בילדות נוטים לפעמים לא לחשוב ולא לדווח על ההתעללות לאורך הרבה שנים (למרות שהם מודעים לעצם קיומה) בשל גורמים שונים, כגון בושה, חשש שמא לא יאמינו להם, או תלות מתמשכת במתעלל. במקרים אלו אין מדובר בזיכרון מודחק ששוחזר אלא בזיכרון רציף אשר הנפגע/ת דיווח/ה עליו בחלוף זמן, ולגבי עצם קיום התופעות האלו אין מחלוקת".

מתוך הכרות עם חומר הראיות עליו נסמך בית המשפט, עלינו להבהיר כי פרטי הפרשה שאליה מתייחסים החותמים מתאים לתיאור הנ"ל. מקריאת פסק הדין אנו למדים כי בניגוד לדברי גילוי הדעת, בית המשפט לא הרשיע את הנאשם על סמך זיכרון מודחק ששוחזר לאחר שהופיע בחלום, אלא על סמך שלל ראיות שהצביעו על רצף של רסיסי זיכרונות מסוגים שונים ביחס לעבירות שבוצעו, אותן חוותה הנפגעת במשך שנים רבות וראיות תומכות אחרות ועל אף מאמציה העזים דווקא לא להאמין לעצמה ולא לזכור.

2. "אין כיום שום דרך אובייקטיבית המאפשרת להעריך את מידת המהימנות של זיכרונות מודחקים-משוחזרים".

המחקר מצביע על כך שהמהימנות של זכרונות מודחקים-משוחזרים אינה נמוכה או גבוהה יותר ממהימנותם של זיכרונות רציפים. באחד המחקרים נערכה בדיקה עיוורת של ראיות תומכות בזיכרונות (בלי שהבודקים ידעו איזה זיכרון היה רציף ואיזה משוחזר) של מקרים אמיתיים והתוצאה הייתה שלא היה הבדל במהימנות שני סוגי הזיכרונות מבחינת תוקף ועושר הראיות המאוששות. כמו כן, קיימות ראיות רבות מתיקי משפט מרחבי העולם שבהם זיכרון מודחק-משוחזר שנחקר, אומת על ידי עדויות נפגעות אחרות או אפילו על ידי הודאות ושחזורי החשודים. דוגמאות אחרות לבדיקה אובייקטיבית של זיכרונות שלו לאחר תקופה ארוכה של אמנזיה דיסוציאטיבית לקוחות מהזכריות של חיילים בטרומות קרב (שתוקפו לא שנוי

במחלוקת) וזאת אף בחלוף שנים של ניתוק (דיסוציאציה), מונח המוכר בציבור כ"הדחקה". דוגמא מוכרת לציבור הישראלי תוארה בסרט האוטוביוגרפי "ואלס עם בשיר" שבו יוצר הסרט משחזר זיכרון טראומה מנותק, בין היתר באמצעות חברים שהיו יחד אתו בבירות בתקופת הטבח בסברה ושתילה. תופעה זו ממנה סובלים לעיתים חילים וגם קורבנות גילוי עריות מוכרת במדע כהפרעת עקה עם פריצה מושהית.

3. "לא ניתן להסתמך על קיומם של סימפטומים נפשיים מכל סוג שהוא, כולל לא כאלו של תסמונת עקה פוסט-טראומטית, כראיה לכך שעבירת המין שנחזתה להיות משחזרת בזיכרון אמנם בוצעה...הוא הדין בשורה של סימפטומים אחרים הנחזים לכאורה כדיאגנוסטיים, כגון חלומות על גילוי עריות".

אנו מסכימים עם החותמים כי לא ניתן להסתמך על סימפטומים נפשיים להכרעת דין, אבל מקריאת הכרעת הדין, אנו מסיקים שבית המשפט לא הסתמך על התסמינים אלא בחן את הרלבנטיות שלהם לתלונת הנפגעת ותיאוריה. יחד עם זאת, ראוי להבהיר כי התכנים של פלאשבקים וסיוטים של נפגעי טראומה עוסקים בתכני האירועים הטראומטיים. כלומר, חייל הלום קרב, יחווה פלאשבקים וסיוטי לילה הקשורים בפרטי המאורעות הטראומטיים שחווה ולא על אונס, למשל, כשם שנפגעת נפגעת אונס או גילוי עריות תחווה הזכריות פולשניות וחלומות על האנס ותקיפתו ולא על לוחמה ביעד מבוצר. במילים אחרות, סביר מאוד שתסמינים פוסט-טראומטיים כמו הזכריות פולשניות או פלאשבקים וסיוטי לילה משחזרים את מהות הטראומה ועל כן עשויים להיות רלבנטיים לבית המשפט.

4. " התיאוריה של דיסוציאציה לא מוכחת בשום צורה "

אמירה זו שצוטטה מפי אחד החותמים עומדת בסתירה חריפה לים הראיות המדעיות בתחום ומסלפת את העובדות הבלתי ניתנות לערעור. דיסוציאציה, או הפרעות באינטגרציה של מנגנונים פסיכולוגיים שונים כמו זיכרון, רגש והתנהגות, היא מונח פסיכולוגי מוכר ונתמך ראיות מחקר. המונח רלבנטי לסוגיה שהיתה בלב המחלוקת הפסיכולוגית במשפט משום שהמתלוננת סבלה במשך שנים מאמנזיה דיסוציאטיבית, כלומר מאובדן היכולת לשלוף באופן מודע ורצוני את הזיכרון הטראומטי. חיפוש של המונח דיסוציאציה במאגר המקורות המדעיים של החברה הפסיכולוגית האמריקאית הניב למעלה מ-15,000 פרסומים מדעיים. חיפוש אחרי המונח "הפרעות דיסוציאטיביות" הניב למעלה מ-6,000 פרסומים מדעיים, רבים מהם בכתבי עת מחקרניים יוקרתיים. יתרה מזאת, ההפרעות הדיסוציאטיביות מתוארות שוב ושוב במגדירים הפסיכיאטרים המובילים בעולם (כמו ה- DSM וה- ICD) כהפרעות קליניות מוכרות שלא היו מוצגות שם אלמלא היו נתמכות על ידי גוף ראיות מחקרי משכנע. זאת ועוד: ההתפרצות המושהית של הפרעת עקה בתר-חבלתית יחד עם הזיכרונות הקשורים לטראומה, בחלוף זמן רב, לפעמים אחרי שנים של הדחקה, הוא תופעה מוכרת ומתועדת היטב המסווגת במדריכים הדיאגנוסטיים דוגמת ה- DSM והיא מבטאת, לעיתים תכופות, שחזור של זכרונות טראומטיים שהיו מודחקים במשך זמן רב. במקרה של ילדים העוברים התעללות בידי הורים, כיבוש זכרונות ההתעללות הוא צורך השרדתי שנועד לשמירה על הקשר עם ההורה ולצורך המשך התפקוד. המחוקק בישראל, כמו במקומות אחרים בעולם, השתכנע כי ילדים נפגעים במשפחה אינם יכולים להתמודד עם ההתעללות ועל כן רבים כובשים את סודם, בין היתר על ידי ניתוק (דיסוציאציה) של

הזכרונות. מתוך הכרה זו, הוארך מרוץ ההתיישנות על עבירות מין במשפחה והוא מאפשר לילדים שבגרו והתחזקו לשחזר את אירועי הטראומה ולבקש את יומם בבית המשפט.

לסיכום, אנו מסכימים עם החותמים כי לא די להסתמך בלעדית בהכרעות דין על זכרונות בלבד (וכך גם נהג בית המשפט ביחס לפסק הדין הנדון), משום שהן זכרונות אוטוביוגרפיים רציפים והן זכרונות אוטוביוגרפיים מודחקים ששוחזרו עלולים להיות פגיעים לעיוותי היזכרות. יחד עם זאת, הקושי המיוחד להיזכר באירועי טראומה הוא תופעה מתועדת היטב בספרות המחקרית והמונח המדעי והקליני של דיסוציאציה ואמנזיה דיסוציאטיבית (הדחקה/ניתוק) מייצגים מציאות מדעית חלוטה.

סיפא: באקדמיה נהוג שחוקרים מעריכים רק עבודות בתחום מומחיותם. כך למשל, לא ישפטו מומחים בתחום המחקר והטיפול בקורבנות גילוי עריות מאמר מדעי בתחום קבלת החלטות או מחקרי זיכרון במעבדה, ולהיפך: לא ישפטו חוות דעת בנושא של טראומה כרונית ודיסוציאציה אנשים שזו לא התמחותם. להוזהר ידוע כי אין כל קשר בין זיכרון למילים, תמונות או סיפורים הנבדקים בניסויי מעבדה באוניברסיטה על סטודנטים מתנדבים לבין זכרונות של טראומות ילדות ממושכות, ולכן, מדובר בשני תחומי מומחיות נפרדים. גם בתי המשפט המחוזי והעליון סברו כך ובשתי הערכאות ניתן משקל רב לדעתם של מומחים קליניים וחוקרים שהתמחותם הספציפית היא טראומה כרונית ודיסוציאציה-ראוי שקריאה ביקורתית של גילוי הדעת אליו אנו מגיבים תכלול גם בחינה של תחומי המומחיות הספציפית של כל החותמים.